

Jag har själv tjänat bönder i fem år 1885-89

ACC. N:R M.12448:1.

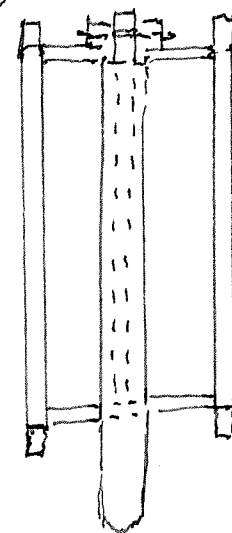
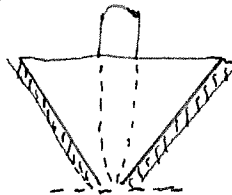
FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

1850-1900

Vad en fullvuxen och duktig piga kunde,
och fördrades av herrar. Roder en gård med 8-15 fjäkrar.
Hon steg upp varje morgon kl halvfem, och
vid vissa tillfällen tidigare, klädde, tvättade
sig, flätade och satte upp håret. Eldade i spisar
(fyror) som skulle eldas uti. Mjölkade och förade
kor, kalvar och får. Häst och oxar förades av
drängen eller hushanden, mjölken silad och
sundansatt, samt frukost förde till kl 6. Tid
visst slags arbete för slagtröskning, slakt,
bryg, brygd eller bak fick det vara tidigare.
Om man fyrtröskade, skulle gärna frukost
vara kl 4 och beren till lagen, den bestod
för det mesta av bröd, smör, ost och pann-
kaka av vatten, mjölk och mjöl, eller av rivna
kokta potatis och rivna kokta morötter eller
kålrotter, för längre tillbaka rovar. Jag har
varit med om allt, dock ej ätit rovpannkaka.

Under förra delen av 1800 talet var det
tumligen vanligt att pigorna skulle stå med
på logen och träskor, åtminstone på ottan.
Var det då endast en piga, fick matmor-
na pigans sysslor på morgonen. När pigan
mjölkade och forst i ledugården och frukästen,
som ofta bars ut till folket, var över var
det att ge svinen, på sommaren häste grönt
till dem och bära eller "dra" hem det. På
hösten koka "grisepärar" och stöta eller "krabba".
På sommaren skulle korna släppas ut på
bete, även kalvar och får släpptes vall för
sex på morgnarna. Det kunde vara mycket
spring med att släppa ut djuren till olika
hagar, de kor som mjölkade släpptes åt ett
håll de sitta åt ett annat. spädkalvar äro
oftast svåra att mata fram dit man vill
och det fordrar tillseende, en försiktig

krabba



däremot rusar iväg så fort de hinna, även
tre dagar gamla lamm följer med så fort
man hinna gå. Ja, så efter det svinnat
fick pigan på vägen ställa sig i gödselstaden
och med en potatishacka hacka ut all
färgödsel och hjälpa till att lasta varje less
gödsel, som hördes ut. Ingen färgödsel fick köras
ut utan att först vara löshackad. Men
fick inte ta en enda grepp ivanpå stacken.
Vår husmoder av någon orsak förhindrad
att laga mat fick pigan ge sig åt köket och
laga devar till kl. 9 när den var äten fick
hon diska, fastän det var inte mycket att diska
några trä eller hornskedar, och ett par lufat
och hanks någon trätallrik, knivar, gafflar
eller tallrikar beqvades i av allmogens
i vardagslag. manfolken hade fickkniv som
de beqvades, och man åt gemensamt ur fat eller

beundrar. Om våren fick pigan hacka ut och
hjälpa till att lasta all fjögödsel, bryta ut en
färskättar, liksom kalvkättar, det blev mjöken
och härd gödsel. Den bestades ut så, att man
kunde lasta den på vagn, detta allt med gräpar
so trä. Den första gräp so järn, jag såg var 1876.
Pigan skulle strö all gödsel på åkern, och sände
in på 80 a 90 tallet vilka husbönderna gärna att
man använde trägräpar att strö gödsel med, de
hade för sig att det blev för mycket kvar
där lasset låg och att säden blev ojäm.
Hälsst före vårsarbetet skulle pigan ha ris-
hämtat all höstved där träd och buskar
växte, där lön och ris sågsades upp och
barr samman i högar, var det lön och risgrannar
bland höst så det sågsades, var det pigans skull.
Hon skulle hacka omkring alla stensar på
åkrarna och alla revar d. v. s. skrapa all

med, som av redskapen var släpade upp på
äkerrennen, och med hacha skidja på m^{itten}
och gräskanten. Efter sädd skulle alla stenar
sopas med steeblig riskvast, sopningen skulle ske
hållt före man hachade kring stenarna, de
kunde ju den säd som sopades av stenarna bli
nermyllad. Här i orten, som kunde vara hund-
ratel jordfasta stear på en liten äker, var
inget lätt göra, hacha kring stear, om det
skulle göras riktigt. Att bryta ut i svinstier
var inte så vanligt att pigan skulle göra, men
förekom dock på många ställen, men lasta och
strö, var självskrivet. Pigan skulle "fjärja"
att den som sädde, fjärja (fjäsja) var, att
med en hacha, dra en liten fjära på äkern
lagom långt från en äkerren, och sedan på
samma avstånd, ungefär, fjära efter fjära, lagom att
så mellan dessa fjäror, bära ut till den, som sädde

var knappast bryckligt. Att se med båda händer
var ej bryckligt för först på 80 a. 90 talen. Pigan
skulle sjukt gräsa, gödsla och ställa i ordning
trädgårdslunden och efter befallning så och sätta
på dem. På värm förrän färren skulle släppas
ut på bete, skulle de tvättas och så fort de
blevo torra skulle de klippas. Att tvätta dem
gär knappast ensam, pigan fick gärna ha någon
hjälp. Färren, som lades i ett stort kar med
lagom varmt vatten etc., fingo så lätt huvudet
under vatten om ingen särskilt höll i deras
huvud, och får äro outiliga. Man fick ju
börsta tvätta och kransa ullen, så det tog tid.
västen en hel dag gick för att tvätta 10 a 15 får.
Man fick byta om vatten för varje 2 a 3 får, och
vattnet fick vara lagom varmt, det provade
pigam med ett hille sin bora arm i vattnet,
det var termometern.

De fjären vara trättade och torra skulle de
fortast anögligt klippas, för att ej på nytt smetta
ullen, eller som det kallades "läst," lä var
den ull som växte ut under vintern, sedan
den sist klippes på hösten, den som växte
ut under sommaren kallades ull, och var
längre och vackrare. Ull till kläder och li
till strumpor och wantar. Klippa fjären gick
bra att vara ensam till. Man lade fjäret på
ett sofflock eller brädbotten, lade fjäret på rygg
höll med ena handen om fjärets framben och
klippste av ull ullen på beken, när det
var gjort, band man ihop alla fyra benen med
ett band, oftast strumpband, en förståndig pige
band ej hårdare än nödvändigt, för blodomloppets
skull, det behövs heller inte om de smala
benen. "Fjäret ställer tigrar för sin klippare"
Fjälken ger fjäret ljud ifrån sig medan man trätter

eller klippar det, endast om det hör eller
ser sitt lamman. För en bortklippt skinnbit står
som en tväring skadade endast huden något.
Det är inte lätt att klippa får med de gamla
ofta blumpiga lammidda ellsaxarna, och ett
väl klippt får, ser inte ut med tripp, trapp,
trull, utan tändigen slät och likt. Man hade
inte elektriska saxar. För det många får att
klippa hjälpte ofta husesmoder till, det tog
näml. tid, searefär en timme eller något mer
till varje får. När de blev klippa och på
en gång blev nakna blev det ett springande
och skrikande, men än värre var det på
hösten efter sommarpälsten, och de släpptes
ut nakna i regn och kyla. De som voro
lite uttänksamma hade dem inom några
dagar, de blevo fort "underväxta". Besynner-
ligt nog, om man vid klippningen råkar

klippa en skära, i huden eller en bit ~~av~~
av huden, som det knappast något blod
och länktes mycket fort. På värmen skulle
klippas ett tydligt kors i pannan på varje
får och även på lammen. Det var ett skydd
mot onda makter och även mot räv och
vilddjur. När i slutet på värmen ogräset
började komma fick pigan hålla sig på
präskän (potatisöken) och "kratta" hacka
och lukta potatisen, ränsa och se till trä-
gårdslund och hålla dem rena. Så ungefär
vid midsommars blev lundandet färdigt att
börja loka, (ränsa för ogräs, ej hacka) det kunde
ränsa flera dagar, allt ogräs ryktes upp och
togs bort, (ränt sin ett höölsan). När höölsan
(lunt) var luktat och potatisen krattade, blev
det att börja färs potatisen med loka,
ett strängt arbete som frästade både rygg och armar.

När marken blev ber på vinn börjad blekning
av de linvävar som var vävda på (under) vintern.
pigau skulle lägga ut (brada) dem var dag och
ta in dem var kväll, de fick ej ligga för natten,
ofta skulle även lingrust, sedan det blivit
lykt, blekas. Fjorton dagar efter midsommar
började höstvärden, då var pigau, sedan hon
sysslat om allt, på slätern kl 6. en duktig
pigau röfpa efter tre slätkorlar på wildhöst,
men var det på släta mader eller sank mark
där man ej kunde brada höet var som helst,
gick det inte att följa tre, för öfrigt var
de ju ett par timmar för på morgonen, medan
pigau mjölkade och släppte ivall. Pigen hade
sällan någon ledig stund på dagen, bära in ved och
natten, diska och städa genti andra sysslor till
långt upp på kvällen i alla flesta fall. Höet
härdes sällan hem, utan pigau fick riva ihop

fajns (famma) och lägga i höbågor, dra åt,
och lyfta på alla höbyrar. Det senare pödsde
både rygg och armar. Det är inte så lite man har
lärt sig i barndomen och sedan i ungdomen, så
simpelt som hantera en höbåga, docka upp bagerspet
på ett sådant rätt ett det blev löst på ett ögonblick.
Lägga ut bågen på marken rätt, med repet från
hembället, famna med röfse sådana famnar att
de höll samman då man lyft dem, lagom stora
famnar med fem till en byra, lägga dem så, att
byran inte blev sned, då hände man "halva"
när man berett ett stycke, (högt kröp ur bågen).
Bågen som skulle dra åt flydde rapt över högt
lade det mitt över, den som skulle bära tog repet
lade det om den båghalvan som var mot honom
på ett visst sätt. Han i beskriva det begripligt, man
göra det. Han jag. Den som skulle bära tog fett
om bågen med händerna i kors, böjde ner

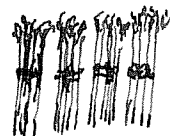
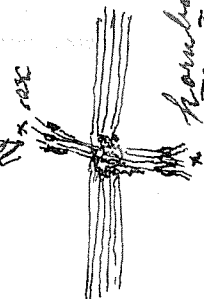
låg en mot vinden så att den behömsvarande
fick fått ett lyfte, i samma tempo som ^{man} lyfte
vred bäraren åt höger, så kom händerna rätt.

Det var en hel del att ha i minnet vid släta
och bärning av hö men betydligt mer om säd.
När man strängde (vände upp) hö, skulle det
vändas mot solen eller också mot vinden.

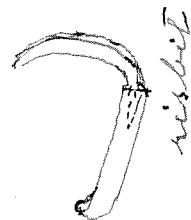
Pigan eller spurskärningar skulle skära ett
lars säd för dagen, det var tvåhundrafyrtio
ncker, (härvar) göra band till dem, men ej
binda. Var det två eller fler, som skar, blev
det snart att börja "nckas" tävla. För 70 a 80
talet togs all säd av med skära, krok eller
rakskära, mest rakskära här i orten. Jag har
varit med och skurit korn 88 och 89 men inte
kunde jag skära något lars pr dag, det fordras
många års övning från barndomen. Li jamma
12. lihåtoras ncker, som de vana spurskärningarna

skar, kan ingen skära, eten fyra-fem års vana.
Råg och hvarr böjades ihop med hie först
på 70 talet, men korv skers till omk: 90 talet.
vassa skärar och binda tillkom husbonden eller
drängen. Kornband lades ihop på sitt särskilda sitt

Lägga i hög skulle pigan hjälpa till med efter
man skurit. Meharna lades med skruften uppåt
meharna med vren rit söder, höjarna så vitt
anögligt i rader, 12 mahan i varje hög, ej vid sten,
utan så att man kunde sätta ner kraken på
sitt bestämda ställe. Bära ut krakar och lägga
en på varje hög skulle pigan göra. Lå på krake
skulle husbonden eller drängen göra. När linet
blev moget skulle pigan röska (pycka upp) det
binds det i små hövarer, lägga det i hög, med knippt
ett norr för att sidan krakas. Man valde ut små
krakar (störar) för linet, därför att härvarna
var små och svåra att slå på en grov krake.



När linet var tarrt bars det in på logen och rapades på "hörsepan". Hörsen rapades av, pigan bredde ut det på marken i rader, lagom tjockt så att man kunde, för det mesta, se gräset genom linbreen. Tunga djur fick komma där linet var brött. Det tog omk. 6 veckor att röta lin rågt och så var bara bra, men ej lör från träd. Vid hantning av linhalan fick man ej blanda rot och topp. Knipplet tröskades med slaga. Under tiden linet rötades hade pigan, att hacka upp potatis, ta upp grönsaker gödsla och gräva trädgårdslunden, lura och hacka omkring beskar. Hösta lör till firan gjorde man mellan "höst och skur". Pigan skulle "snäja" (sneda) upp och binda minst 150 kärvar om dagen, hängda eller ställda till tork, fälla träd, ingick ej. Vid lörhöst hade man risbit i skiv. När potatiserna var upptagna och råg sådd skulle pigan vara alla vandrävar,

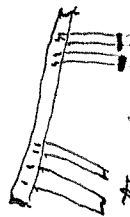


Änse vattenfäror gjordes med en träskar, en halv meter lång bräddlepp fästad på en meter långt skaft, drog man åt sidan, eller sidorna, gjorde sedan man fört hört upp färor med ett ärder, väl körde färor och väl ränsade sig bra ut. Vattenfäror är för att rågr och snö skall kunna renas bort från ytan i dalarna. Det är en ganska lätt arbete för pigor att laga lång räns vattenfäror på en iser med många klappersten. Så var det att sopa stener och hacka kring dem och rensa. Skulle någon iser gödsla hade pigor samma arbete som på vägen. När libet var rötat, det undersökte man genom att gnugga det med händerna om skolet föll av, så en dag det var soligt räpade pigor ihop det lada det i bugar och bar det hem, så som tvättning och klippning av pärm igen. När det var över som hösttvätten med byk som pigor kunde utföra på egen hand med lite hjälp.

Fylles bykningen varade från middagen den
en dag och hela följande natt. Pigen kunde
lägga byken med röstraska och lask, sätta
lite såpa i luten, så var det att koka vatten
och böja ösa på kläderna, ett hål vid botten
där vattnet rann ut, så koka och ösa tills
morgonen. Efter som vattnet kokade bort något
spädde man på. Fryten eller kitteln podrade ständigt
tillsyn, när det pöser över mjöken lätt, och släkte
då elden, och man var mycket rädd om luten,
man hade en baka att låta luten rinna i från
karat. Bykaska var alltid från lövträ bok eller björk
det förra bäst. När man hållit på några timmar
var luten brun och glatt. Den som förestod
byken, oftast pigen, bedömde hur mycket såpa
som behövdes. När det var bykt vad man skulle
lägs kläderna upp, intet ylle till ett byke, endast
linväv och knappast bomull. Li bars kläderna



klappträ (hörstel)



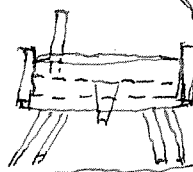
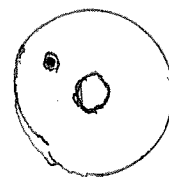
tavla

ut till brunnar, lades i vatten i baljar och
så börjades "klappa byk". När pigan ensom be-
hövdes för endast en tavel tavla, och ett klappträ,
var det vägen behjälplig, hade hon också liksom.
Står vid en brunn ute i en och skrev, var
inte lätt, väga upp och skölja i det kalla
vattnet, höst eller vinter. Det tog minst en dag
att klappa en byk, sen skölja och vrida för
hand och sen torka, nästan alltid ute.
Lägga, mangle eller kvals, kunde pigan, men
ej mangle ensom. stärka och stryka. När
utarbetet var upfäst, blev det att bära
linet (linhalsen) till basten (badstugan) sitta
upp den ständigt på lavarna (fötter, hyllor)
till tork, eldas i ugnen ett par dagar så
att linet blev torrt. Så var det brukligt
i byn att man hjälptes åt att bryta (bräda)
det var mansarbete. Pigan svarade för att

linst var torrt, hon var bastedäring och
lämnade ut lagom stora lockar, dörren skulle
vara stängd, och öppnades endast när man tog emot
eller lämnade in lockar. då inne var väsent
säm i na baste. Bröt gjorde man "bastesjulet"
uteför. När linst var brötit en gång lämnades
lockarna åter in för värmning, och skulle
sedan "skavas". blev lockarna y ordentligt
"nöchte" för länge, flänga än linst verkligen var.)
Kunde man få ta den tillbaka och bättra på.
När det bröts, nästan alltid m ~~tr~~äll, var det
lite smitt kals och ungdomar, som kom skulle
vara med, liksom den natten man bykte, det
var brytegille och bykregille. på det senare skulle
budas väfflor och på det förra psunkakar. Efter
brytningen blev det sjäktneng. "sjöttigille". Det var
minst tre "sjättkäringer", om de än ogifta och unga.
det var vanligt att tungorna skulle gå i takt med sjättträt.

När linet var skäktat och häcklat, kvällarna
blevo länga skulle pigan börja karda och spinna
på ullen. Skulle först om så behövdes, Kade man
10-15 skälpund ullen att karda och spinna, tog det
över en månad, skulle så det mäste tvinnas till
vadmal tog det ännu mer. Karda, spinna, väva och
så det slämpat, färgat så att det kunde sys till
kläder till jul, gick inte för en piga ensamt, her
deltig hon än var under två månader plus sina
sysslor, man lämnade oftast bort ullen till spinning
hos gummar i backstugor, som kunde spinna väl.
Det gick snart till fram till jul, till dess skulle
slaktas ett större svin och oftast fäskt på
samma gång, allt skulle pigan kunna reda
sepp på egen hand med lite hjälp till en del.
Pigan skulle vara med vid all slakt och
röra i blodet. Lade hon något däremot
eller visade ovilja, kom det snart ett onda

och dälige rykten om hänner, sådana
hade ju lätt att spridas. Huserna skulle
alldrig vara med vid djurs slaktning,
ätningsstolar för en hant pyllat 50 år, det var
en rädsla för "lyten". När slakten var klar,
salta ner kött och fläsk skulle husbonden
eller drängen göra, liksom haka all haka-
maten vid slakten. Till hvar, så blev det
tid att "slå i stöp" mälta kornet till malt,
och när det var lagom älat (grott) torpa
det. När det var torrt nog att mala på
hemkvarn skulle pigan göra det, kanske
med någon hjälp? Det var inte att lägga
på "hullet" stå och dra en hemkvarn timtal
hemkvarn fanns i var by, var den av lite
storlek 70 s. 80 cm diam, går den tungt.
Av vatten, mjöl, lite sur mjölk och surdeg, gjordes
jäst till älat och drickat, som gjordes



hemkvarn 4 repplad

i tre olika sortier, öl, dricka och spragdricka.
Humle fans på nästan varje gård "humlegården".
Man kan ännu på hörseddagen, "ägnas redia
humlestång", som ett stort premtianer.
Måltid och bryggd kunde pigan spela förestä,
ha enlag i kärlek och tinar, så att dricka
höll sig länge. Några dagar före julen blev
det att baka, minst tre sorters bröd,
två sorter grovbröd och en sort finbröd av siktat
råg och kornmjöl, sikhla sjöls, även hätt
knäckbröd. Paltbröd bakades vid slakten,
Vollbröd förekom knappast före 1870, men baka
s.k. julekakor till barn som gick och bad om
sådana var turligen vanligt. Det var mycket
arbetsamt för en piga att arbeta sig igen,
hälst som det gärna skulle baka till jul
så, att det skedde till 25 mars, om möjligt.
När bakningen var över skulle fjusen stöpas,

Man hade tälj från slakten. Pigen kunde snorekar, ordas med stöpingen och även stöpa. Familjen skulle ha ljus med sig till kyrkan på juldagen, och det skulle helst vara jemma vackra ljus, som ej rök eller rann. Ett eller två ljus till torparna, om sådana fanns, samt ett regällt ljus till soldaten, när han kom på juldagen att hämta julkosten. Emom hvaron spordes det lätt hur den pigan och de andra var. Den var all skurning och rengöring insu, och ibland ute och in, så nog kunde en piga, inte minst, behöva lite vila de tre fyra första juldagen, men efter Nyårsdagen blev det spinnrocken som fick börja. Då fick pigan börja spinna blåsor och tågor till linvävar, som hon sedan skulle väva under vintern till vären kom. Det var grov väv till säckar, grova handdukar, grova torshdukar, grova och finare lakan, spjorter, linstyg, var till

grova dynor, äddynor, fotsockar, pader i kläder
Tarm av tågor var till bättre skjortor, finare
linnetyg, bättre handdukar och dukar s.k.

drädddukar kunde en pige, i slämvänhet ej
väva, hade för övrigt ej möjlighet i en vanlig
vävstol, det fordras från 10 till 18 skapt minst,
och svår sölning och uppbianing, så någon
mätta i begär fick det vara. Från 60-70 talar
vände pigorna s.k. halolinne, varpen av bomull
och öst av lin, det är lättare att warpa.
En bomullsgarn skulle pigen kunna, komma
och warpa stann (18) ^{ett} tråd (50 trådar) söwa och skoa
(sätta i sked) ä väva ett tenn, för dagur.

Lingarn lykas på samma sätt som kläder, men
får handhas försiktigt så att det ej "tjorras"
och bör ej vara allt för hårt tvätt, då kan det
bli svårt att reda upp. "Klappa" garn gjorde man
ej, endast skjötide. Lingarn kan blekas ute

Lin och lingersu kan gömmas hur länge som helst.
Man sade för, hv. sell blir det mull, men sv.
tågor blir det gull. Ett ej roligt arbete var
det ofta på våren, för pigan att räpss "röte".

På låga åkerdalar vill lätt växa röte (gräsröt
kviskröt). När åkern var ärd och larvad, tog
man en rivare och räpsade ihop så mycket som
~~mycket~~ ~~en~~ möjligt av röte i högar, och brände upp.

Min mor var född 1826 och tjänade sista
året, 24 okt 1852-24 okt 1853 för den stora lönen
Tjugotvå (22) riksdaler 22 kronor, och s. h. persedlar,
kleut och förkläde, väv till en luntyg ett fjäringslind
lin och ett skälpennell sell. "Frivessköv" skulle
tjänaren ha vid 24 okt. Bröd, smör, ost. Kött och korv.
till mat under frivessköv. Det hände att den tjänaren
som fortsatte och y tog ut frivessköv kunde få något lita
betalat. På 70-80 talen hade lönen stigit till 55 s. 65 kr.
På 50 talen var det 18 s. 22 kr.